

Καστο ρια δης

Σερζ
Λατούς

Στοχαστής
της οικολογικής
δημοκρατίας
και πρόδρομος
της αποανάπτυξης

Οι
εκδόσεις
των
συναδέλφων

επειδή

- η γνώση είναι δύναμη στον αγώνα για μια καλύτερη ζωή, στον αγώνα για μια άλλη κοινωνία
- ως εργαζόμενοι έχουμε ανησυχίες, προβληματισμούς, ιδέες, οράματα
- ως εργαζόμενοι στο χώρο του βιβλίου ζούμε τόσο κοντά στον κρυμμένο θησαυρό των τυπωμένων σελίδων
- έχουμε άποψη για το τι εκδίδεται, πώς εκδίδεται, πώς διακινείται, τι διαβάζεται
- το βιβλίο δεν μπορεί να είναι εμπόρευμα, πρέπει να είναι κοινωνικό αγαθό
- ο αναγνώστης δεν μπορεί να είναι καταναλωτής, πρέπει να είναι εραστής του βιβλίου
- ο ορίζοντας του συνδικαλισμού δεν σταματά στις οικονομικές και θεσμικές διεκδικήσεις
- η κοινωνία χωρίς αφεντικά για την οποία παλεύουμε θα είναι ταυτόχρονα μια κοινωνία χωρίς διευθυντές, θα είναι μια κοινωνία όπου ο χώρος του βιβλίου, όπως και όλοι οι τομείς της παραγωγής, θα αυτοδιευθύνεται από τους ίδιους τους εργαζομένους...

γι' αυτό... «ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ των ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ»

Σερζ Λατούς

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ

**Στοχαστής της οικολογικής δημοκρατίας
και πρόδρομος της αποανάπτυξης**

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιώργος Καράμπελας

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ

Αθήνα 2011

ΣΕΙΡΑ: ΜΙΚΡΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ 2

Ευχαριστούμε τον Γιώργο Καράμπελα
για την προσφορά της μετάφρασης
και τη Βενετία Καίσαρη
για τη διόρθωση

Πρώτη έκδοση: Σεπτέμβριος 2011 (1.000 αντίτυπα)
Ψηφιακή ανατύπωση: Δεκέμβριος 2013 (150 αντίτυπα)

ISBN 978-960-99681-4-0

*Δεν είναι μόνο η αμετάκλητη κατασπατάληση του περιβάλλοντος και των αναντικατάστατων πόρων. Είναι επίσης η ανθρωπολογική καταστροφή των ανθρώπινων όντων που μεταμορφώνονται σε παραγωγικά και καταναλωτικά κτήνη, σε εξαχρειωμένους ζάπερς.
Κορνήλιος Καστοριάδης¹*

*Η οικολογία είναι ανατρεπτική γιατί θέτει σε αμφισβήτηση το καπιταλιστικό φαντασιακό που δεσπόζει στον πλανήτη. Αρνείται το κεντρικό του μοτίβο, σύμφωνα με το οποίο το πεπρωμένο μας είναι ν' αυξάνουμε ακατάπαυστα την παραγωγή και την κατανάλωση. Δείχνει τον καταστροφικό αντίκτυπο της καπιταλιστικής λογικής στο φυσικό περιβάλλον και στη ζωή των ανθρώπινων όντων.
Κορνήλιος Καστοριάδης²*

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΕΡΙΚΛΕΙΕΙ ΕΝΑ ΣΥΝΟΛΟ θεματικών που συνηχούν με τη σκέψη του Καστοριάδη. Τις θεματικές αυτές μπορούμε να τις ταξινομήσουμε γύρω από δύο κύριους άξονες: την οικολογική δημοκρατία, αφενός, και την αποαποικιοποίηση του φαντασιακού, αφετέρου.

1. Η οικολογική δημοκρατία

Η πολιτική αυτονομία, ως συνειδητή και νηφάλια αυτοοργάνωση της κοινωνίας, κατέχει κεντρική θέση στην καστοριαδική ανάλυση. Για τον

Καστοριάδη, όπως και για εμάς, η αυτονομία πρέπει να λαμβάνεται υπό την κυριολεκτική της έννοια (*αυτό-νομος*, αυτός που θεσπίζει ο ίδιος τους νόμους του), ως αντίδραση στην ετερονομία της αόρατης χείρας, της δικτατορίας των χρηματοοικονομικών αγορών και των επιταγών της τεχνοεπιστήμης στην (υπερ)μοντέρνα κοινωνία. Η αυτονομία καταλήγει στην άμεση δημοκρατία («συνέλευση ανθρώπων που θεσπίζουν οι ίδιοι τους νόμους τους» και «γνωρίζοντας ότι το κάνουν»), της οποίας ο Καστοριάδης ήταν θερμός υπέρμαχος.

Ωστόσο, σαν καλός ψυχαναλυτής που επίσης ήταν, ο Καστοριάδης δίνει μεγάλη σημασία στην προσωπική αυτονομία, την οποία θεωρεί αλληλένδετη με την αυτονομία της κοινωνίας. Το ον-υποκείμενο θεσπίζεται ως αυτόνομο ον. «Δηλαδή» εξηγεί ο Νικολά Πουαριέ «ένα πρόσωπο που θεσπίζει το ίδιο τους νόμους του κι επιλέγει να τους υπακούει μετά λόγου γνώσης, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο να θεσπίσει νέους».³ Η αυτονομία του προσώπου εκτείνεται αναγκαστικά και στο οικονομικό επίπεδο, γι' αυτό η αυτοδιαχείριση των συλλογικοτήτων εργασίας έχει σημαντική θέση στη θεώρησή του. Πώς θα λειτουργούσε μια αυτόνομη πολιτική και οικονομική κοινωνία; Το πείραμα των «Lip» (από το όνομα της ωρολογοποιίας στην Μπεζανσόν, που την

παράτησε το αφεντικό της και πρώτα την ανέλαβαν και μετά τη διοίκησαν οι υπάλληλοί της) το 1973, παρά την εχθρική στάση ορισμένων συνδικαλιστικών ηγεσιών, κατέδειξε τον πλούτο και το εφικτό της αυτοδιαχείρισης. Χρειάστηκε η βούληση των αρχών (του Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εστέν εν προκειμένω), υπό την πίεση μιας πεισματικής μερίδας εργοδοτών, για να μπει τέλος στο πείραμα.⁴ Για την κοινωνικοπολιτική οργάνωση, ο Καστοριάδης παραπέμπει, όπως κι εμείς, στον οικολόγο αναρχικό Μάρεϊ Μπούκτσιν, του οποίου τον «οικο-κομμουναλισμό»⁵ ασφαλώς θα εκτιμούσε. «Δεν είναι εντελώς παράλογο» γράφει ο Μπούκτσιν «να σκεφτούμε ότι μια οικολογική κοινωνία θα μπορούσε ν' απαρτίζεται από ένα δήμο μικρών δήμων, καθένας από τους οποίους θα σχηματιζόταν από μια "κοινότητα κοινοτήτων" ακόμα πιο μικρών [...] σε πλήρη αρμονία με το οικοσύστημά τους».⁶ Θα είχαμε, κατά κάποιον τρόπο, μικρές δημοκρατίες γειτονιάς. Η συνειδητοποίηση των παγκόσμιων αντιφάσεων προκαλεί έτσι μια τοπική δραστηριοποίηση που εκκινεί τη διαδικασία αλλαγής, με τις προσδοκίες και τις δυνατότητες των πολιτών να εκδηλώνονται στη ζωντανή τους καθημερινότητα.

Το να δούμε στην ουτοπία της ριζικής και τοπικής δημοκρατίας τη

λύση όλων των προβλημάτων είναι βεβαίως υπερβολικό, αλλά η αναζωογόνηση της τοπικής δημοκρατίας αποτελεί σίγουρα μια διάσταση της ήπιας αποανάπτυξης και μια μορφή χειροπιαστής πραγμάτωσης της αυτονομίας.

2. Η αποαποικιοποίηση του φαντασιακού

Η υλοποίηση μιας κοινωνίας αποανάπτυξης συνεπάγεται ν' αποαποικιοποιήσουμε το φαντασιακό μας για να αλλάξουμε στ' αλήθεια τον κόσμο προτού η αλλαγή του κόσμου μάς καταδικάσει στην οδύνη. Αυτή είναι η αυστηρή εφαρμογή του μαθήματος του Καστοριάδη.

«Το απαιτούμενο» σημειώνει «είναι μια νέα φαντασιακή δημιουργία που η σημασία της δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτε ανάλογο στο παρελθόν, μια δημιουργία που θα έβαζε στο κέντρο της ζωής του ανθρώπου σημασίες άλλες από την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, που θα έθετε στόχους ζωής διαφορετικούς, για τους οποίους οι άνθρωποι θα μπορούσαν να πουν πως αξίζουν τον κόπο. [...] Αυτή είναι η κολοσσιαία δυσκολία που πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε. Θα έπρεπε να θέλουμε μια κοινωνία στην οποία οι οικονομικές αξίες θα έχουν πάψει να κατέχουν κεντρική (ή μοναδική) θέση, όπου η οι-

κονομία θα έχει ξαναμπει στη θέση της, δηλαδή θα έχει γίνει ένα απλό μέσο του ανθρώπινου βίου και όχι ύστατος σκοπός, μια κοινωνία επομένως στην οποία θα έχουμε παραιτηθεί από την τρελή κούρσα προς μια συνεχώς αυξανόμενη κατανάλωση. Αυτό δεν είναι απλώς αναγκαίο για ν' αποφύγουμε την τελεσίδικη καταστροφή του περιβάλλοντος. Είναι αναγκαίο, κυρίως, για να βγούμε από την ψυχική και ηθική εξαθλίωση των σύγχρονων ανθρώπων».⁷

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το μάθημα του Ιβάν Ίλιτς, αυτή η αναγκαία έξοδος από την υπερμοντέρνα κοινωνία της κατανάλωσης και του θεάματος είναι και εξόχως επιθυμητή.

«Αλλά για να υπάρξει μια τέτοια επανάσταση» λέει ορθότατα ο Καστοριάδης «πρέπει να συμβούν βαθιές αλλαγές στην ψυχοκοινωνική οργάνωση του δυτικού ανθρώπου, στη στάση του απέναντι στη ζωή, στο φαντασιακό του με μια λέξη. Πρέπει να εγκαταλειφθεί η ιδέα ότι ο μόνος σκοπός της ζωής είναι να παράγουμε και να καταναλώνουμε όλο και περισσότερο – μια ιδέα παράλογη όσο και εκφυλιστική. Πρέπει να εγκαταλειφθεί το καπιταλιστικό φαντασιακό ενός ψευδοορθολογικού ψευδοελέγχου, μιας απεριόριστης επέκτασης. Αυτό μπορούν να το κάνουν μόνο οι άντρες και οι γυναίκες. Ένα άτομο μόνο του, ή

μια οργάνωση, το μόνο που μπορεί να κάνει, στην καλύτερη περίπτωση, είναι να προετοιμάσει, να κριτικάρει, να παρακινήσει, να σκιαγραφήσει πιθανούς προσανατολισμούς».⁸

Ωστόσο, για να προσπαθήσουμε να σκεφτούμε μια έξοδο από το κυρίαρχο φαντασιακό, πρέπει καταρχάς να επιστρέψουμε στον τρόπο με τον οποίο μπήκαμε σε αυτό.

Για τον Καστοριάδη, όπως και για εμάς, υπάρχει *επινόηση* της οικονομίας. Οι τελευταίες σελίδες της *Φαντασιακής θέσμησης της κοινωνίας* είναι αφιερωμένες σε αυτό ακριβώς το θέμα. Βρίσκουμε εκεί εν σπέρματι όσα προσπαθήσαμε ν' αναπτύξουμε στο βιβλίο μας *L'invention de l'économie* (Η επινόηση της οικονομίας), δηλαδή την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο θεσμίζεται η οικονομία στο μοντέρνο δυτικό φαντασιακό.⁹ Αυτή η επινόηση της οικονομίας είναι αδιαχώριστη από την τεχνικοποίηση του κόσμου (θυμίζουμε ότι ο Καστοριάδης έγραψε, μάλιστα, το λήμμα «Τεχνική» στην *Encyclopaedia Universalis*).

«Αναδείξαμε *επακριβώς* [...]» γράφει «ένα πλήθος ολέθριων συνεπειών της τεχνικής ανάπτυξης υπό τον καπιταλισμό, εξίσου –αν όχι και περισσότερο– σημαντικών με τις οικολογικές της επιπτώσεις».¹⁰

Λιγότερο ακόμα κι από την τεχνική, η ανάπτυξη δεν είναι αντικείμενο

σχοινοτενών αναλύσεων στον Καστοριάδη. Οι θέσεις του διατυπώνονται (και δη με σαφήνεια) σε μερικές δηκτικές φράσεις, είτε στο περιθώριο μιας συζήτησης είτε με την ευκαιρία σκέψεων που αφιερώνει σε άλλα θέματα. Την πιο συνεκτική τοποθέτησή του επί του θέματος (μερικές οξυδερκείς σελίδες) τη βρίσκουμε στη συμβολή του στο βιβλίο του Κάντιντο Μέντες *Le mythe du développement* (Ο μύθος της ανάπτυξης).¹¹ Εκεί μιλά για την κρίση της ανάπτυξης ως κρίση των αντίστοιχων φαντασιακών σημασιών, και ιδίως της προόδου. Η απίστευτη ιδεολογική ανθεκτικότητα της ανάπτυξης βασίζεται στην εξίσου εκπληκτική ανθεκτικότητα της προόδου. Όπως θαυμαστά το εκφράζει:

Πλέον κανείς δεν πιστεύει στην πρόοδο. Όλος ο κόσμος θέλει να έχει κάτι περισσότερο για την επόμενη χρονιά, κανείς όμως δεν πιστεύει ότι η ευτυχία της ανθρωπότητας βρίσκεται στην ετήσια αύξηση του επιπέδου κατανάλωσης κατά 3%. Το φαντασιακό της ανάπτυξης ασφαλώς είναι πάντοτε παρόν: είναι μάλιστα το μόνο που υφίσταται ακόμα στον δυτικό κόσμο. Ο δυτικός άνθρωπος δεν πιστεύει πια σε τίποτα, εκτός απ' το ότι θα μπορέσει σύντομα να αποκτήσει τηλεόραση υψηλής ευκρίνειας.¹²

Και ακριβώς αυτό εμποδίζει ακόμα πολλούς ανθρώπους να ενστερνιστούν την αποανάπτυξη.

Μένει να μάθουμε πώς θα βγούμε από την κοινωνία της κατανάλωσης. Ασφαλώς! Το πρώτο που σκέφτεται κανείς είναι η εκπαίδευση, η *παιδεία*, που έχει ουσιαστικό ρόλο για τον Καστοριάδη.

«Τι σημαίνει για παράδειγμα» διερωτάται ο Καστοριάδης «η ελευθερία ή η δυνατότητα συμμετοχής για τους πολίτες, αν δεν υπάρχει στην κοινωνία για την οποία μιλάμε κάτι –που εξαφανίζεται στις σημερινές συζητήσεις [...]– και που είναι η *παιδεία*, η εκπαίδευση του πολίτη; Το ζητούμενο δεν είναι να μάθει αριθμητική, το ζητούμενο είναι να μάθει να είναι πολίτης. Κανείς δεν γεννιέται πολίτης. Και πώς γίνεται τέτοιος; Μαθαίνοντας να είναι τέτοιος. Το μαθαίνει, καταρχάς, κοιτάζοντας την πόλη στην οποία βρίσκεται. Σίγουρα πάντως όχι την τηλεόραση που βλέπει σήμερα».¹³

Αυτό ωστόσο δεν είναι πλήρως εφικτό, παρά μόνο αν είναι ήδη πραγματωμένη η κοινωνία της αποανάπτυξης. Πρέπει για αρχή να βγούμε από την κοινωνία της κατανάλωσης και από το καθεστώς «κρετινισμού του πολίτη» που υποθάλλει. Το ζήτημα λοιπόν της εξόδου από το κυρίαρχο φαντασιακό είναι για τον Καστοριάδη, όπως και για

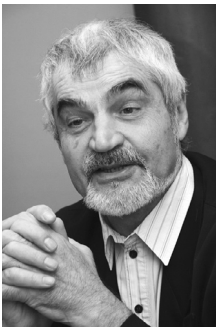
εμάς, κεντρικό, αλλά και πολύ δύσκολο, διότι δεν μπορεί κανείς να αποφασίσει ν' αλλάξει το φαντασιακό του, και ακόμα λιγότερο το φαντασιακό των άλλων, ιδίως αν αυτοί είναι «εθισμένοι» στο ναρκωτικό της ανάπτυξης. Η αποκήρυξη της επίθεσης της διαφήμισης, οχήματος της ιδεολογίας σήμερα, είναι σίγουρα η αφετηρία της αντιεπίθεσης προκειμένου να βγούμε από αυτό που ο Καστοριάδης αποκαλεί «καταναλωτικό και τηλεοπτικό αυνανισμό».¹⁴ Το γεγονός ότι η εφημερίδα *La décroissance* (Η αποανάπτυξη) εκδίδεται από το σύλλογο «Casseurs de rub» (Διαφημισοφάγοι) δεν είναι στ' αλήθεια τυχαίο. Το κίνημα των πολέμιων της ανάπτυξης συνδέεται σε πολύ μεγάλο βαθμό, κι εντελώς φυσικά, με την αντίσταση στην επίθεση της διαφήμισης. Πράγματι, η διαφήμιση αποτελεί τον βασικό πυλώνα της κοινωνίας της ανάπτυξης.

¹ Cornélius Castoriadis, «L'écologie contre les marchands» (Η οικολογία κατά των εμπόρων), στο *Une société à la dérive*, Seuil, Paris 2005, σ. 237. Στο εξής: *SD*. [ελληνική έκδοση: Κορνήλιος Καστοριάδης, *Ακυβέρνητη κοινωνία: Συνεντεύξεις και συζητήσεις 1974-1997*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, Ευρασία, Αθήνα 2010].

² Στο ίδιο.

³ Nicolas Poirier, *Castoriadis, l'imaginaire radical*, P.U.F., Paris 2004, σ. 151.

- ⁴ Charles Piaget, «Lip, les effets formateurs d'une lutte collective», *Entropia* 2, 2007, Parangon. René Loureau, *L'analyseur Lip*, U.G.E., 10/18, 1974.
- ⁵ Murray Bookchin, *Pour un municipalisme libertaire*, Atelier de création libertaire, Lyon 2003.
- ⁶ Παρατίθεται από τον Alberto Magnaghi, *Le projet local*, Mardaga, Sprimont (Belgique) 2003, σ. 100.
- ⁷ Cornélius Castoriadis, *La montée de l'insignifiance. Les carrefours du labyrinthe IV*, Paris 1996, σ. 96. [Ελληνική έκδοση: Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, μφρ. Κ. Κουρεμένος, ύψιλον, Αθήνα 2007²].
- ⁸ Cornélius Castoriadis, *SD*, ό.π., σ. 244.
- ⁹ Serge Latouche, *L'invention de l'économie*, Albin Michel, Paris 2005. Από αυτή την άποψη πρόκειται σίγουρα για το πιο καστοριαδικό βιβλίο μου, παρόλο που το όνομα του Καστοριάδη δεν μνημονεύεται πολύ.
- ¹⁰ *Encyclopædia Universalis*, λήμμα «Technique», συντάκτης ο Κ. Καστοριάδης, σ. 805.
- ¹¹ Candido Mendes, *Le mythe du développement* (πρακτικά συνεδρίου), Seuil, Paris 1977. [Βλ. στα ελληνικά: *Υπάρχει σοσιαλιστικό μοντέλο ανάπτυξης; Σκέψεις πάνω στην «ανάπτυξη» και την «ορθολογικότητα»*, μφρ. Μπ. Λυκουδός, ύψιλον, Αθήνα 1984].
- ¹² Cornélius Castoriadis, *SD*, ό.π., σ. 220.
- ¹³ Castoriadis, *Démocratie et relativisme. Débat avec le MAUSS*, Mille et une nuits, 2010, σ. 96.
- ¹⁴ Cornélius Castoriadis, *SD*, ό.π., σ. 194.

Σερζ Λατούς

Ο Σερζ Λατούς γεννήθηκε το 1940 στην πόλη Βαν της Γαλλίας. Σπούδασε πολιτικές επιστήμες, φιλοσοφία και οικονομικές επιστήμες. Είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Paris-Sud (Ορσέ) και ειδικός στις οικονομικές και πολιτικές σχέσεις Βορρά-Νότου, καθώς και στην επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών. Έχει διδάξει επίσης στη Λιλ της Γαλλίας, καθώς και στο Κονγκό και στο Λάος. Από το 2002 έχει αφιερωθεί στη μελέτη της αποανάπτυξης και είναι ένας από τους πιο γνωστούς θεωρητικούς της. Κυριότερα έργα του: *L'Autre Afrique : Entre don et marché*

(1998), *La déraison de la raison économique : de l'efficacité au principe de précaution* (2001), *Justice sans limites : Le défi de l'éthique dans une économie mondialisée* (2003), *Décoloniser l'imaginaire : La pensée créative contre l'économie de l'absurde* (2003), κ.ά. Στην Ελλάδα κυκλοφορούν τα βιβλία του *Το στοίχημα της αποανάπτυξης* (Βάνιας 2008) και *Προς μια κοινωνία της λιτής αφθονίας* (Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων 2013).

Ο γάλλος διανοστής Σερζ Λατούς προσπαθεί σε αυτό το μικρό κείμενο να ταξινομήσει ένα σύνολο θεματικών που εντάσσονται στο σχέδιο για μια κοινωνία της αποανάπτυξης και συνηθούν με τη σκέψη του Καστοριάδη.

Η ταξινόμηση αυτή γίνεται γύρω από δύο κύριους άξονες: την οικολογική δημοκρατία, αφενός, και την αποαποικιοποίηση του φαντασιακού, αφετέρου.

ISBN 978-960-99681-4-0

9 789609 968140